

Գլուխ Դ
ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ

Chapter IV
MEDIEVAL MUSIC

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԻՍԻԹԱՐՅԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՅ ՇԱՐԱԿԱՆԵՐԳՈՒԹՅԱՆ ՄԻՍԻԹԱՐՅԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԸ

Լիլիթ Հարությունյան (Հայաստան)

*Կոմիտասի թանգարան – ինստիտուտ
Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա*

Վենետիկի Միսիթարյան միաբանության հոգևոր երգվածքը հայ հոգևոր երաժշտության հինգ ավանդական ճյուղավորումներից մեկն է: Դրանք, ըստ երաժշտագետ Նիկողոս Թահմիզյանի, սկսել են ձևավորվել XVIII–XIX դդ. սահմանագծին, հայ մշակույթի հինգ տարբեր գաղթօջախներում՝ Էջմիածնում, Կոստանդնուպոլսում, Երուսաղեմում, Նոր Ջուղայում ու Վենետիկում: Սրանց մեջ Էջմիածնական տարբերակը համարվում է միջնադարյան հոգևոր երգեցողության ավանդույթին առավել մոտ¹:

Երգվածքի պատմությունն ուղղակիորեն առնչվում է Միսիթարյան միաբանության ստեղծման ու գործունեության պատմությանը:

XVII–XVIII դդ. հայ մշակույթը հիմնականում զարգացել է բուն Հայաստանից դուրս: Շահ–Աբասի արշավանքներից հետո հայկական մշակույթային կենտրոններ են դարձել Թիֆլիսը, Կոստանդնուպոլիսը, Նոր Ջուղան, Վենետիկը և հայկական այլ գաղթօջախներ:

1664 թ. Ամստերդամում Ոսկան Երևանցին լույս է ընծայել առաջին տպագիր Շարակնոցը: Ավելի ուշ տպագրել է նաև Սաղմոսարաններ, Ժամագրքեր, Խորհրդատետրեր, որոնք միտված են եղել հայ եկեղեցական ծեսը միակերպ դարձնելուն:

XVIII դ. գիտամշակույթային, հասարակական գործիչներից ականավոր տեղ են զբաղեցրել Գրիգոր Գապասաքալյանը, Թամբուրի Հարութինը, Խաչատուր Էրզրումցին, Միսիթար Սեբաստացին ու Սիմեոն Երևանցին: Վերջինիս կաթողիկոսության տարիներին (1763–

¹ Ն. Թահմիզյան, *Մակար Եկնայան, կյանքն ու սրերձագործությունը*, Երևան, «Սովետական գրող», 1981, էջ 65–66:

1780) նոր վերելք է ապրել դեռևս IV դարում Ս. Գրիգոր Ա Լուսավորչի օրոք հիմնված Էջմիածնի դպրոցը²:

Ժամանակի գործիչներից Խաչատուր Էրզրումցին ու Մխիթար Սեբաստացին հայ հոգևոր երաժշտության ապագան տեսնում էին եվրոպական ձայնագրության համակարգի, եվրոպական երաժշտական տարրերի ներմուծման ու միաժամանակ հայկական ծեսի պահպանման պայմաններում:

Մխիթար Սեբաստացին (Պետրոսյան) ծնվել է 1676 թ. փետրվարի 7-ին՝ Արևմտյան Հայաստանի Սեբաստիա քաղաքում: Ուսումը ստացել է Սեբաստիայի Սուրբ Նշան վանքում: 1690–ականներին սովորել է Էջմիածնի, ապա՝ Սևանի և Կարինի վանքերում: Այդ ժամանակ հասարակական և կրոնական կյանքը խիստ անբարենպաստ պայմաններ էր ստեղծել երիտասարդ Սեբաստացու ինչպես կրթության, այնպես էլ ինքնադրսևորման համար: Այդ պատճառով 1693 թ. ուսման նպատակով մեկնել է Հալեպ: Այնտեղ Մխիթար Սեբաստացին մտերմացել է Հիսուսյան կաթոլիկ միաբանների (ճիզվիտներ) և, մասնավորապես, Անտոն քահանայի հետ: Շուտով Մխիթար Սեբաստացին ընդունել է կաթոլիկ դավանանքը, բայց և պահպանել իր ազգային ինքնությունն ու մտածողությունը: Այդ պահից սկսած տարբեր վայրերում նա հայ եկեղեցականների կողմից ենթարկվել է հալածանքների, սակայն իր գործունեության շնորհիվ մեծ ժողովրդակառույցություն է վայելել հասարակության շրջանակներում: Այնուամենայնիվ, 1696 թ., երկարատև դեգերումներից հետո, Սեբաստիայի Ս. Նշան վանքում մայիսի 17-ին ստացել է վարդապետի կոչում: 1701 թ. սեպտեմբերի 8-ին Բերայի³ Վեղարավորների (կապուչինների) վանատանը Մխիթար Սեբաստացին և նրա շուրջ համախմբված հինգ

² Ի դեպ, Միմենո Երևանցու աշակերտն է եղել Գևորգ Դ Քերեստեճյան (Գևորգ Դ Կոստանդնուպոլսեցի) Ամենայն հայոց կաթողիկոսը, որի երգածից էլ Ն. Թաշճյանը գրանցել է հայ հոգևոր երգվածքի Էջմիածնական տարբերակը:

Գևորգ Դ կաթողիկոսի ջանքերով 1874 թ. վերոնշյալ Էջմիածնի դպրոցի հիմքի վրա ստեղծվել է Գևորգյան ճեմարանը (տես Մ. Վարդանյան, Վերաբացվեց Գևորգյան ճեմարանը, *Էջմիածին*, 1997, թիվ 8-9, էջ 41-47):

³ Կոստանդնուպոլսի կենտրոնական թաղամասերից մեկն է, այժմ կոչվում է Բեյտոլլու:

երիտասարդ (Հ. Եղիա Կ.Պոլսեցի, Հ. Հովհաննես Սեբաստացի, Եղբայր Ազարիա Կ.Պոլսեցի, Եղբայր Գաբրիել Կարնեցի, Եղբայր Միքայել Սեբաստացի)⁴ Կոստանդնուպոլսում հիմնել են իրենց միաբանությունը: Շուտով Կոստանդնուպոլսի հայ առաքելական և կաթոլիկ համայնքների միջև հարաբերությունները լարվել են: Պոլսի Եփրեմ Ղափանցի պատրիարքը՝ հայտնի որպես լատինամետ հոգևորականների ռեսերիմ թշնամի, դիմել է ոստիկանության աջակցությանը՝ ձերբակալելու և մահապատժի ենթարկելու Հռոմի կաթոլիկ եկեղեցու համակիրներին, այդ թվում նաև Մխիթար Սեբաստացուն, Խաչատուր Էրզրումցուն և ուրիշների⁵:

Հետապնդումների հետևանքով միաբանությունն իր աշակերտներով գաղտնի տեղափոխվել է Հունաստանի Մորեայի (Պելոպոնես) շրջանի Մեթոն բերդաքաղաք: 1717 թ. Կղեմես XI Պապը հաստատել է Ս. Անտոն անապատականի դրույթների վրա հիմնված միաբանության կանոնադրությունը և Մխիթար Սեբաստացուն շնորհել արքահոր տիտղոսը:

Մինչ այդ՝ 1714 թ., Վենետիկի Սենատը Մխիթարյաններին մշտական բնակության իրավունքով շնորհել է Սուրբ Ղազար կղզին, որտեղ Մխիթարյան միաբանները հաստատվել են սեպտեմբերի 8-ին՝ Միաբանության՝ Կոստանդնուպոլսում հիմնադրվելու 13-րդ տարեդարձի օրը:

Մխիթար Սեբաստացին վախճանվել է 1749 թ. ապրիլի 27-ին և թաղվել Սուրբ Ղազար կղզու Մայրավանքի Ավագ խորանի առջև: Նրա գերեզմանը դարձել է ուխտատեղի:

Մխիթար Սեբաստացու մահվանից հետո միաբանությունը վերանվանվել է արքահոր անունով: 1772 թ. Մխիթարյան միաբանության մի ճյուղ միաբանության կանոնադրական հարցերի շուրջ ծագած տարաձայնությունների պատճառով առանձնացել ու հաստատվել է նախ Ավստրիայի Տրիեստ քաղաքում, այնուհետև՝ Վիեն-

⁴ Ա. Չոպանյան, *Երկեր*, Երևան, «Սովետական գրող», 1988, էջ 365:

⁵ Մ. Օրմանյան, *Ազգապատում*, հատ. Բ, Կոստանդնուպոլիս, հրատ. Վ. եւ Հ. Ներսիսյան, 1914, էջ 668-669:

նայում: Ընդհուպ մինչև XXI դարի սկիզբ Միաբանության այս երկու ճյուղերը զարգացել և իրենց գործունեությունն են ծավալել իրարից անկախ:

Մխիթարյաններն իրենց գոյության ողջ ընթացքում մեծ դեր են ունեցել հայ մշակույթի ու հայագիտության պատմության մեջ:

XVIII դ. հայ մշակույթի, այսպես կոչված՝ զարթոնքի (կլասիցիզմի) ժամանակաշրջանում Վենետիկյան Մխիթարյան Մայրավանքը դառնում է հայկական ամենակենսունակ գիտամշակութային կենտրոնը: Այդ մասին են վկայում Լեոն, Արշակ Չոպանյանը, Հակոբ Օշականը, Հայնրիխ Գելցերը և ուրիշներ: Լեոն իր «Հայոց պատմության» մեջ նշում է, որ այդ դարաշրջանը կարելի է անվանել «Մխիթարեան դար»:

Միաբանության բարձր հեղինակության մասին է վկայում մի փաստ ևս. 1810 թ. Նապոլեոն Առաջինը, ծանոթանալով միաբանների գործունեությանը, կայսերական հատուկ հրամանագրով Վենետիկի Մխիթարյան Մայրավանքը հռչակում է Ակադեմիական հաստատություն: Այդ կոչման շնորհիվ վերջինս կարողացավ խուսափել Իտալիայի՝ եկեղեցիների ու վանքերի ոչնչացման մասին օրենքից:

Մխիթարյան միաբանության գործունեության ծրագիրը մշակվել է աբբահոր սաների կողմից ու բաժանվել հետևյալ ոլորտների.

1. հայ դասական (վաղ միջնադարյան) կրոնական ու պատմական երկերի հրատարակություն,
2. հայ ժողովրդի պատմության ծանոթացմանն ու տարածմանն ուղղված աշխատանքներ,
3. լեզվական վերանորոգմանը, հատկապես հայերենի քերականության վերակառուցմանն ուղղված աշխատանքներ,
4. թարգմանական ծավալուն աշխատանքներ,
5. կրթական բժախնդիր գործունեություն:

1733–1735 թթ. Մխիթար Սեբաստացին հրատարակել է հայերեն «Աստվածաշունչը»՝ հարստացնելով 1645 թ. Փարիզում յոթ տարբեր

լեզուներով տպագրված Աստվածաշնչի հետ համեմատություններով ու անհրաժեշտ լրացումներով⁶:

Մխիթար Սեբաստացու գործունեության կարևորագույն արդյունքներից է Հայկազյան բառարանը: Հայկական բառարանագիտության մեջ այն համարվում է առաջին լիարժեք հայերեն բառարանը: Մխիթար արքան և իր աշակերտները սկսել են աշխատել այս բացատրական բառարանի վրա դեռևս 1727 թվականից և այն ավարտին են հասցրել 1745–ին: Այդ հիմքի վրա 1836–1837 թթ. Գաբրիել Ավետիքյանը, Մկրտիչ Ավգերյանն ու Խաչատուր Սյուրմեյանը Վենետիկում հրատարակել են «Նոր Բառագիրք Հայկազեան լեզուի» երկհատոր բառարանը⁷: Այն մինչև այսօր համարվում է հայ բառարանագրության արժեքավոր գործերից մեկը և չի կորցրել իր արդիականությունը: Բառարանում տեղ են գտել մինչև այդ թվականները հայ մատենագրության մեջ գործածված գրաբարյան բառերի բացատրությունները, ստուգաբանությունը:

Վենետիկի տպարանը գործում է սկսած 1789 թ.–ից: Այդ ընթացքում Սուրբ Ղազար կղզու հրատարակչությունից դուրս է եկել հայ դասականների երկերի ժողովածուն՝ 125 հատոր, գրաբարով: Միաբանության տպագրած գրքերի ցանկում առկա են հունա–հռոմեական մատենագրության թարգմանություններ, որոնց թվում էին Պլուտարքոսի «Զուգակշիռները»՝ վեց հատորով, Քսենոփոնի «Կիրոսի խրոտու պատմութիւնքը», Մարկոս Ավրելիոսի ճառերը, Հոմերոսի «Իլիականն» ու «Ոդիսականը»: Իրականացվել են նաև թարգմանություններ, որոնց բնագրերը չեն պահպանվել: 1800–ականների կեսերին մխիթարյանները տպագրել են դրանք՝ ներառելով նաև լատիներեն թարգմանությունը, ինչով մեծ հետաքրքրություն են առաջացրել եվրոպական մշակույթի ու գիտության ասպարեզում:

⁶ *Աստուածաշունչ*, հրատ. Մխիթար Սեբաստացու, Վենետիկ, տպ. Անտոնի Պոտթոլի, 1733:

⁷ *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*, Հ. Ա (Ա–Կ), Ի Վենետիկ, Ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, 1836:

Մխիթարյան տպարանի գործունեությունը նշանավորվում է նաև պարբերական մամուլի հրատարակությամբ: Հայ հասարակական-մշակութային կյանքում առավել կարևոր դեր է կատարել 1843 թ. լույս տեսած «Բազմավէպը»: Այս ամսագրի հետ համագործակցում էին Ղևոնդ Ալիշանը, Գարեգին Զարպիսանյանը, Հովհաննես Զոհրայանը և ուրիշներ: «Բազմավէպի» առաջին խմբագիրը եղել է Հովհաննես Այվազովսկու եղբայրը՝ Գաբրիել Այվազովսկին (Այվազյան): Ամսագիրը լայն տեղ է հատկացրել պատմությանը, աշխարհագրությանը, բնագիտությանը, հնագիտությանը, տեղագրությանը, առևտրին, գյուտերին և այլն: «Բազմավէպում» են հրատարակվել բանասիրությանը և գիտական այլ ոլորտներին վերաբերող բազմաթիվ հոդվածներ: Հետագայում՝ 1887-ից, Վիեննայում հրատարակվել է նաև «Հանդես ամսօրեայ» ամսագիրը:

Մխիթարյան միաբանությունը հայտնի է իր հարուստ ձեռագրատնով, որի լրացման համար կազմակերպվել են գիտարշավներ դեպի Հայաստան: Այսպես, 1750 թ.-ից մինչև դարի վերջ ձեռագրերի քանակը 250-ից հասել է 900-ի, XIX դարում՝ 1200-ի, իսկ այսօր Մխիթարյան ձեռագրատունը հպարտանում է իր 5000 ընտիր ձեռագրերով: Միաբանության մատենադարանը մեծ կարևորություն ունի հայկական մատենագրության պահպանման ասպարեզում՝ Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի և Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վանքի ձեռագրերի հավաքածուների հետ մեկտեղ:

Մխիթարյան միաբանության կրթական ծավալուն գործունեության արդյունքում բազմաթիվ վարժարաններ են ստեղծվել աշխարհի հայաշատ տարբեր վայրերում: 1736-ից մինչ մեր օրերը գոյություն է ունեցել շուրջ 30 Մխիթարյան վարժարան: Մեծ համբավ ունեին Վենետիկի Մուրատ-Ռաֆայելյան ու Փարիզի Մուրադյան վարժարանները: Ներկայումս գործում են Մխիթարյանների՝ Բուենոս Այրեսի, Հալեպի, Բեյրութի, Ստամբուլի, Փարիզի, Երևանի և Լոս Անջելեսի վարժարանները:

Մխիթարյան միաբանության վարժարաններում են ուսանել և աշխատել Միքայել Զամչյանը, Ղևոնդ Ալիշանը, Ծերենցը (Հովսեփ

Շիշմանյան), Մկրտիչ Պեշիկթաշլյանը, Թովմաս Թերզյանը, Դանիել Վարուժանը, Արփիար Արփիարյանը, Պետրոս Ադամյանը, Վահրամ Փափագյանը, Հովհաննես Չեքիջյանը, ինչպես նաև Ջորջ Բայրոնը, Վալտեր Սկոտը, Ալֆրեդ դը Մյուսեն, Ստենդալը (Մարի–Անրի Բեյլ) և ուրիշներ:

Ընդունված է համարել, որ Մխիթարյան միաբանության Վենետիկի ու Վիեննայի բաժանումով միաբանությունը չտուժեց, այլ, ինչպես ասում է Արշակ Չոպանյանը, «*Հնարավոր կը դառնար հայացումը Եվրոպայի գլխավոր մշակույթներուն՝ իտալական և գերմանական: Շնորհիվ այդ բաժանումին, հայը բեղմնավորվեցավ իտալական գեղագիտությամբ և գերմանական քննադատությամբ*»⁸:

2000 թ. տեղի է ունենում Վենետիկի և Վիեննայի Մխիթարյան միաբանությունների միավորումը: Միավորումից հետո՝ 2000 թ. հունիսի 10–21–ը, Ս. Ղազարի Մայրավանքում գումարվում է արտակարգ ժողով, որի ժամանակ Վենետիկի և Վիեննայի միաբանները որոշում են ստեղծել Մխիթարյան միացյալ միաբանություն՝ մեկ կենտրոնական վարչությունով:

Բացի գիտության ու մշակույթի տարբեր ասպարեզների զարգացմանը նպաստելուց՝ Մխիթարյան միաբանության եկեղեցին խնամքով պահպանել է ինչպես ծիսական արարողակարգի, այնպես էլ հայ շարականերգության ավանդույթի սեփական տարբերակը: Մխիթարյան միաբանությունը, լինելով հայածես, հայալեզու և հայկական ավանդույթների վրա հիմնված կաթոլիկ միաբանություն, եթե եկեղեցական դավանաբանական առումով տարբեր է, ապա հոգևոր–մշակութային առումով Հայ Եկեղեցու ծիսաբանության ծիրի մեջ է: Սա է պատճառը, որ Մխիթարյան հոգևոր երգային ժառանգությունը Հայ Առաքելական Եկեղեցու հիմներգային ժառանգության կարևոր ճյուղերից մեկն է:

XIX դարի վերջից սկիզբ է առնում հայ հոգևոր երաժշտության նորովի գրառման գործունեության մեծ ալիքը: 1870–ականների սկզբին

⁸ Ա. Չոպանյան, *Երկեր*, էջ 376:

Եղիա Տնտեսյանը հայկական նոր ծայնագրությամբ գրառում է պոլսահայ հոգևոր երգվածքի նմուշները: Քիչ ավելի ուշ Գևորգ IV կաթողիկոսի կողմից Պոլսից հրավիրված Նիկողայոս Թաշճյանն այդ նույն համակարգով էջմիածնում գրառում ու հրատարակում է հայ երաժշտաժիսական մի շարք մատյաններ:

XIX–XX դդ. թե՛ հայկական, թե՛ եվրոպական նոտագրությամբ հայ հոգևոր երաժշտության գրանցումներ են կատարվում նաև Կալկաթայում, Երուսաղեմում և Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությունում: Այդ գործում հարկավոր է նշել Հայր Ղևոնդ վրդ. Տայյանի անունը (1884–1968):

Ղևոնդ Տայյանը Վենետիկի Մայրավանքի երաժշտապետն էր: Պատանի տարիներից աչքի է ընկել երգեցողության ծիրքով և երաժշտության պատմության ու տեսության հանդեպ հետաքրքրությամբ: Երկար տարիներ ուսումնասիրել է հայ հոգևոր երաժշտությունը: Այդ թեմայով բազմաթիվ ելույթներ է ունեցել իտալական ու գերմանական միջազգային գիտաժողովներում:

Մխիթարյան Միաբանության հոգևոր երգվածքը սկզբնական շրջանում (1714 թ.–ից) կենցաղավարել է բանավոր ավանդույթով: Առաջին դասապետը եղել է հենց Մխիթար Աբբահայրը: XX դարի սկզբից հ. Ղևոնդ վրդ. Տայյանը եվրոպական ծայնագրությամբ գրառել է տարեշրջանի ողջ շարականային զանգվածը: Արդյունքում հրատարակության է պատրաստվել Մխիթարյան Շարակնոցը, որն ըստ Տայյանի նախագծի՝ պիտի բաղկացած լիներ 12 հատորից: Հատորներն իրենց հերթին բաժանված են պրակների:

Շարակնոցի հատորները հրատարակվել են ոչ հաջորդաբար: Առաջինը լույս է տեսել Շարակնոցի Դ հատորը (1–12 պրակ)՝ 1954 թ.⁹: Այն ընդգրկում է Ղազարի հարության, Ծաղկազարդի Կի-

⁹ Հ. Ղ. վ. Տայյան, *Շարական Հայաստանեայց եկեղեցույ*, հատ. Դ, պրակ 1–12, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1954:

րակիի, Ծաղկազարդի Երեկոյի Դոնբացի¹⁰, Ավագ Շաբաթվա և Մեծ Ջատկի կարգերը:

Հաջորդը լույս է տեսել Ե հատորը (1–10 պրակ)՝ 1957 թ.¹¹: Այն սկսվում է Ղևոնդ Տայյանի ուղերձով: Այստեղ նշված է, որ տվյալ հատորը լույս է տեսնում Դ հատորից հետո, պարունակում է «10 պրակներու մէջ՝ Ջարկի Առաջին շաբաթուն Օրհնութիւններուն հետ նաեւ Ութ Ձայն Աւագ Օրհնութիւնները, Յարութեան Համբարձիւնները եւ Յինանց Հարցերը: Այս առթիւ միանգամ ընդ միշտ յայտարարենք, որ (իրաւացի բացառութեամբ Դ. Հատորին) թէ՛ նախորդ եւ թէ՛ հաջորդ Հատորներուն մէջ Օրհնութիւնները պիտի հրատարակուին առանց Քաղուած-ներուն, որոնք յետոյ իրենց կարգին հատորով լոյս պիտի տեսնեն»¹²:

Այսպես, Ե հատորից հետո 1960–1966 թթ. լույս են տեսել Շարակնոցի Բ, Գ, Զ և Է, Ը հատորները: Ներքին պրակների ու էջադրման առումով է և Ը հատորները մեկ գիրք են կազմում:

Դ. Տայյանի գրառումների Ա հատորն անտիպ վիճակում գտնվում է Վենետիկի ձեռագրատանը: Ըստ Մխիթարյան Միաբան Հայր Սերովբե Չամուրյանի, ինչպես նաև Ռ. Աթայանի¹³՝ Ա հատորն իր մեջ պարունակում է հ. Ղևոնդ Տայյանի երաժշտատեսական ուսումնասիրությունները, ինչպես նաև, ենթադրաբար, Ժամագրքի երգեր: Կարծում ենք, որ այս հատորը նույնպես մեծ դեր կարող է ունենալ Մխիթարյան երգվածքում Ութձայն համակարգին առնչվող տարբեր հարցերի հստակեցման համար: Թ–ԺԲ (9–12) չիրատա-

¹⁰ Ծաղկազարդի Կիրակիի երեկոյան ժամերգությունը կոչվում է «Դոնբացեք», որով հետև եկեղեցական թափորը աղոթքով դուրս է գալիս, եկեղեցու դուռը փակվում է: Միայն քահանայի գավազանի երեք զարկից և «Բաց մեզ Տէր գոտն ողորմութեան» շարականը երգելուց հետո այն կրկին բացվում է:

¹¹ Հ. Ղ. Վ. Տայյան, *Շարական Հայաստանեայց եկեղեցոյ*, հատ. Ե, պրակ 1–10, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1957:

¹² Նույն տեղում, տիտղոսաթերթ:
Քաղվածք կոչվում են այն պատկերները, որոնք XV դարի սկզբից կցվել են Օրհնություն շարականներին (տես **Նորայր Արք. Պողարեան**, *Ծիսագիրություն*, Նիւ Եորք, 1990, էջ 37):

¹³ Ռ. Աթայան, Ցավակցական նամակ, *Բազմավեպ*, 1969, թիվ 1–3, էջ 81:

րակված հատորների վերաբերյալ երաժշտագետ Ա. Վարդումյանը նշում է, որ ըստ որոշ կարծիքների՝ ոչ թե չորս, այլ մեկ՝ Իններորդ հատորն է մնացել անտիպ: Սակայն առավել հիմնավոր ենք համարում հենց հ. Ղևոնդ Տայյանի նշած հատորների քանակը¹⁴:

Հատկանշական է, որ Շարակնոցի տայյանական տարբերակում բացակայում են շարականների սկսվածքներն¹⁵ ու «Փառք» հատվածները: Դրանք, մեր ենթադրությամբ, նույնպես պիտի զետեղված լինեին Ա հատորում, սակայն միաբան հ. Սերովբե Չամուրյանից իմացանք, որ սկսվածքները ներքին օգտագործման նպատակով և ձեռագիր առանձին տետրակների տեսքով են շրջանառվել միաբանությունում և կոչվել «Բանալիք»:

Մխիթարյան Շարակնոցի յուրաքանչյուր հատորի տիտղոսաթերթին հաջորդում է հայերենի տառադարձության՝ իրենց սկզբունքն արտահայտող աղյուսակը, ինչպես նաև ավտերացիայի նշանների «Սիստեմ Տայյան» կոչվող ցուցակը: Չնայած այն հանգամանքին, որ Մխիթարյան Շարակնոցը գրառված է եվրոպական նոտագրությամբ, տեմպային նշումները տրված են բացառապես իտալերեն եզրերով, մեղեդու ընթացքը տակտավորված է, այդուհանդերձ, Ղ. Տայյանն իր «Սիստեմ Տայյանի» միջոցով ջանացել է շարականները ձայնագրելիս պահպանել հայկական Ութձայն համակարգի հնչյունաշարերի առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, ասվածը վերաբերում է հնչյունաշարի քառորդտոնային բաժանումների գրառմանը: Ինչպես հայտնի է, Հայկական եկեղեցական ձայնագրության միջոցով հեշտությամբ կարելի է գրանցել մեղեդու քառորդտոնային ելևէջները: Այստեղ հանդիպում ենք ժամանակի եվրոպական երաժշտության մեջ գոյություն չունեցող, բայց և նրա նոտագրման համակարգին արտաքնապես մոտ միկրոլիտոմատիկ ավտերացիայի նշանների:

¹⁴ Ա. Վարդումյան, Ուշ միջնադարեան հոգևոր երաժշտութեան Վենետիկի դպրոցն ըստ Հայր Ղևոնդ վրդ. Տայեանի ձայնագրեալ Շարակնոցի, *Բազմալէս*, 2005, թիվ 1-4, էջ 384:

¹⁵ Սկսվածքները ձայնեղանակների հակիրճ տարբերակներն են, որոնք երգվում են յուրաքանչյուր շարականից առաջ՝ Աստվածաշնչից քաղված, տվյալ շարականին հանապատասխան տեքստով:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐՆ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԱՐԺԷՔՆԵՐԸ

Les signes musicaux et leurs valeurs

♯	= Մոնէզգիս	— Monesis + $\frac{1}{4}$
♯	= Տիէզգիս	— Diesis. + $\frac{2}{4}$
♯	= Թրիէզգիս	— Triesis + $\frac{3}{4}$
♭	= Պէմոլլէդդոյ	— Bémollette - $\frac{1}{4}$
♭	= Պէմոլլէ	— Bémol - $\frac{2}{4}$
♭	= Պէմոլլոն	— Bémolon - $\frac{3}{4}$

Այս նշանների գործածությունը թույլ է տալիս խուսափել հայկական Ութնայն և եվրոպական մաժոր-մինոր համակարգերի համահավասարեցումից:

Այսպիսով, Մխիթարյան Միաբանության զարգացման ընթացքում ձևավորված, 1916-ից մինչև 1950-ական թթ. վերջը հ. Ղևոնդ վրդ. Տայյանի՝ եվրոպական ձայնագրությամբ գրառած երաժշտական նյութը ներկայացնում է հայ շարականերգության գրեթե ողջ զանգվածը: Այն կենցաղավարում է Վենետիկյան Մայրավանքում մինչև այսօր և հնարավորություն է ընձեռում առավել հանգամանորեն ուսումնասիրելու հոգևոր երաժշտության Մխիթարյան երգվածքը:

Ամփոփում

Հոդվածը ներկայացնում է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության ու այնտեղ կենցաղավարող հոգևոր երաժշտության ավանդույթի ձևավորման պատմությունը: Միաբանությունը հիմնադրվել է 1717 թ.՝ Մխիթար Սեբաստացու և մի քանի համախոհների կողմից: Ընդունելով քրիստոնեության կաթոլիկ դավանանքը՝ մխիթարյան միաբաննե-

րը շարունակել են մնալ հայոց լեզվի, ծեսի ու ավանդույթի կրողը, ծավալել են մշակութային ու գիտական ահռելի գործունեություն: Երկար ժամանակի ընթացքում բանավոր փոխանցվելուց հետո Մխիթարյան միաբանության հոգևոր երգվածքը գրառվել է հ. Ղևոնդ վրդ. Տայյանի կողմից՝ XX դարի կեսերին:

Բանալի բառեր՝ հոգևոր երգվածք, շարականերգություն, Մխիթարյան միաբանություն, Շարակնոց:

АББАТСТВО МХИТАРИСТОВ В ВЕНЕЦИИ И ДУХОВНАЯ ПЕВЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ МХИТАРИСТОВ

Резюме

Лилит Арутюнян (Армения)

*Музей–институт Комитаса
Ереванская гос. консерватория им. Комитаса*

Статья посвящена истории аббатства Мхитаристов в Венеции и формированию бытующей там духовной песенной традиции. Аббатство Мхитаристов было основано в 1717 г. Мхитаром Себасти и его единомышленниками. Приняв католическое вероисповедание, мхитаристы остались верны своей национальной идентичности, армянскому языку, традициям духовных обрядов. Они занимались широкой культурной и научной деятельностью. Долгое время духовная песенная традиция аббатства Мхитаристов передавалась устным путем из поколения в поколение. Песнопения данной традиции были записаны музыковедом, отцом Гевондом Тайяном в середине XX века.

Ключевые слова: духовная песенная традиция, пение шараканов (*šarakan*), Аббатство Мхитаристов, Шаракноц (Гимнарий).

THE MEKHITARIST CONGREGATION IN VENICE AND THE SACRED SINGING TRADITION OF THE MEKHITARISTS

Abstract

Lilit Harutyunyan (*Armenia*)

*Komitas Museum–Institute
Komitas State Conservatory of Yerevan*

This paper presents the history of the Mekhitarist Congregation in Venice, as well as the formation process of the Mekhitarist tradition of singing Armenian spiritual music. Mekhitar Sebastatsi and his followers founded the Mekhitarist Congregation in 1717. Though they adopted Catholicism, the Mekhitarists remained loyal to their national identity, Armenian language and rituals. They were engaged in extensive cultural and research activities. For a long period of time, the singing tradition of the Mekhitarist Congregation was only passed on to next generations in oral tradition eventually being transcribed by Father Ghevond Tayian in the mid XX century.

Keywords: Armenian chant, spiritual singing tradition, *šarakan* singing, Mekhitarist Congregation, *Šarahnoc'* (Hymnary).